

БАР'ЄРИ В СПІЛКУВАННІ ЯК ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ПІДЛІТКІВ – ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ЗА КОРДОНОМ

BARRIERS IN COMMUNICATION AS A PROBLEM OF SOCIAL ADAPTATION OF TEENAGERS ABROAD

У статті розглядається проблема виникнення бар'єрів у спілкуванні й соціальної адаптації підлітків ВПО за кордоном. Проаналізовано особливості комунікації в підлітковому віці. Визначено комунікативні бар'єри в спілкуванні. Комунікативні бар'єри розглядають із різних точок зору: з одного боку, як перешкоди на шляху передачі інформації від комунікатора (відправник інформації) до реципієнта (одержувача), з іншого – як психологічна перешкода на шляху адекватної передачі інформації між партнерами зі спілкування, з третього – як абсолютна або відносна перешкода ефективному спілкуванню, що суб'єктивно переживається чи реально наявне в ситуаціях спілкування, причинами якого є мотиваційно-операційні, індивідуально-психологічні особливості особистості. Узагальнюючи подані визначення, можемо сказати, що комунікативні бар'єри – це перешкоди, які заважають ефективному спілкуванню. Проаналізовано чинники виникнення комунікативних бар'єрів у підлітковому віці. Виникнення бар'єрів може бути пов'язано як із психологічними причинами, так і з причинами іншого порядку: фонематичні нерозуміння й семантичний бар'єр нерозуміння. Виникнення та наявність бар'єрів спричинені такими чинниками: складністю й змістом обговорюваної проблеми; психічними властивостями й особистим ставленням партнерів один до одного; масштабністю й характером конкретної проблемно-діалогічної ситуації. Комунікація підлітків різноманітна, залежить від багатьох чинників, таких як: соціальний статус, культурний контекст, особистісні особливості. Установлено, що в підлітків, що змушені переїхати за кордон, можуть виникати різні комунікативні бар'єри в спілкуванні на новій території: мовний, культурний, соціальний і психологічний бар'єри.

Ключові слова: підлітки, комунікативні бар'єри, комунікація, міжкультурна комунікація, конфлікти.

The article considers the problem of the emergence of barriers in communication and social adaptation of forcibly displaced persons teenagers abroad. The features of communication in adolescence are analyzed. Communication barriers in communication have been identified. Communication barriers are considered from different points of view: on the one hand, as obstacles to the transfer of information from the communicator (sender of information) to the recipient (recipient), on the other hand, as a psychological obstacle to the adequate transfer of information between communication partners, on the third – absolute or relative an obstacle to effective communication, which is subjectively experienced or actually present in communication situations, the causes of which are motivational, operational, individual psychological characteristics of the individual. Summarizing these definitions, we can say that communication barriers are obstacles that interfere with effective communication. Factors in the emergence of communication barriers in adolescence are analyzed. The emergence of barriers can be associated with both psychological reasons and reasons of a different order: phonemic misunderstandings and the semantic barrier of misunderstanding. The emergence and presence of barriers are caused by the following factors: the complexity and content of the problem being discussed; mental properties and personal attitude of partners towards each other; the scale and nature of a specific problematic dialogical situation. Communication among adolescents is varied and depends on many factors, such as social status, cultural context, and personal characteristics. It has been established that adolescents who were forced to move abroad may experience various communication barriers in communicating in a new territory: linguistic, cultural, social and psychological barriers.

Key words: teenagers, communication barriers, communication, intercultural communication, conflicts.

УДК 159.922

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.54.32>

Скворчевська Є.Л.

к.психол.н.,

доцент кафедри прикладної психології Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Постановка проблеми. Актуальною є проблема бар'єрів у спілкуванні під час зміни місця проживання особливо в підлітковому віці. Спілкування є однією з основних потреб людини, яка живе в суспільстві. Завдяки спілкуванню відбувається взаємодія між людьми в процесі спільної діяльності, у тому числі трудової. За змістом спілкування охоплює всі сфери людського життя, об'єктивні та суб'єктивні їх прояви. Серед явищ, що ускладнюють спілкування, а іноді призводять до повного його блокування, провідну роль відіграють комунікативні бар'єри. Комунікативні бар'єри (франц. *barriere* – перешкода) – це перешкоди на шляху адекватної передачі інформації між партнерами зі спілкування. Бар'єри спілкування в підлітків, що змушені переїхати за

кордон в умовах війни, можуть бути пов'язані з незнанням мови, адаптації до нового місця, міжкультурної адаптації до нового етнічного середовища, манерами спілкування. Саме комунікативні бар'єри часто є причинами багатьох конфліктів, взаємних розбіжностей і невдоволення людей.

Метою статті є теоретичний аналіз проблеми бар'єрів у спілкуванні як проблеми соціальної адаптації підлітків ВПО за кордоном.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міжкультурна комунікація – один із напрямів, що прогресивно розвиваються як за кордоном, так і в Україні. Концептуальною основою західних досліджень із цієї проблематики є міждисциплінарні підходи, що зумовлено потребою багатостороннього

осмислення цих процесів. Особливу цікавість становить вивчення бар'єрів комунікації представників різних соціокультурних систем.

Контакти представників різних культур породжують безліч проблем, що зумовлені розбіжністю норм, цінностей, особливостей світогляду партнерів тощо. Вони не можуть бути еліміновані в процесі інтеракції, тому успішність взаємодії залежить від досягнення консенсусу щодо правил і схем комунікації, які не обмежують інтересів представників різних культур. Потрібна адаптація традиційних моделей монокультурних інтеракцій до нового соціального середовища на фоні збереження культурного різноманіття світу.

Комунікація (від лат. *communicatio* – єдність, передача, з'єднання, повідомлення, пов'язаного з дієсловом лат. *communico* – роблю спільним, повідомляю, з'єдную, похідним від лат. *communis* – спільний) – це процес обміну інформацією (фактами, ідеями, поглядами, емоціями тощо) між двома або більше особами [3].

Концептуальні розбіжності виявляють існування різних змістових визначень поняття «комунікативні бар'єри». Є. Пономарьова в загальному вигляді комунікативні бар'єри пропонує визначити як перешкоди на шляху передачі інформації від комунікатора (відправник інформації) до реципієнта (одержувача) [4].

І. Глазкова вважає, що комунікативний бар'єр – це психологічна перешкода на шляху адекватної передачі інформації між партнерами зі спілкування [2].

А. Фурман, А. Гірняк розуміють під комунікативними бар'єрами абсолютну або відносну перешкоду ефективному спілкуванню, що суб'єктивно переживається або реально наявне в ситуаціях спілкування, причинами якого є мотиваційно-операційні, індивідуально-психологічні особливості особистості [7].

Є. Пономарьова наголошує, що за своїм змістом комунікативний бар'єр визначається, як один із різновидів психологічного бар'єру, психологічного стану, який виявляється в неадекватній пасивності суб'єкта, що заважає виконанню тих чи інших дій [4].

І. Глазкова вважає, що є два види комунікативних бар'єрів:

1. Бар'єри «внутрішні», які захищають автономію особистості й забезпечують їй відносну самостійність та індивідуальність (соціальні цінності, норми, дії), вони також пов'язані з такими особистісними особливостями, як ригідність, конформність, слабка воля тощо.

2. Бар'єри, причина яких лежить «зовні» особистості: незрозуміння з боку іншої людини, дефіцит інформації. Вони зберігають соціальну спільноту, виокремлюючи її від зовнішніх впливів [2].

Розглядаючи проблему бар'єрів спілкування, виявили наявність або відсутність таких

бар'єрів, як інформаційно-дефіцитарний бар'єр (механічний обрив інформації, унаслідок чого відбувається перекручування, неясність передавання інформації, унаслідок чого спотворюється викладена й передана думка); замішувально-спотворювальний бар'єр (надання іншого значення переданим словами).

Виникнення бар'єрів може бути пов'язано як із психологічними причинами, так і з причинами іншого порядку:

1. Фонематичні незрозуміння (через похибки в самому каналі передачі інформації внаслідок спілкування різними мовами, істотних дефектів мовлення й дикції, спотвореного граматичного ладу мови, невиразності мови).

2. Семантичний бар'єр незрозуміння (пов'язаний із відмінностями в системах значень учасників спілкування – проблема жаргонів і сленгів) [5].

А. Фурман, А. Гірняк вважають, що виникнення й наявність бар'єрів спричинені такими чинниками:

– складністю й змістом обговорюваної проблеми;

– психічними властивостями й особистим ставленням партнерів одне до одного;

– масштабністю й характером конкретної проблемно-діалогічної ситуації [7].

На думку О. Видри, комунікація підлітків різноманітна й залежить від багатьох чинників, таких як: соціальний статус, культурний контекст, особистісні особливості. Комунікацію підлітків характеризують такі показники:

1. Бажання соціальної власності. Підлітки прагнуть налагодити стосунки з однолітками, щоб почуватися частиною групи. Вони можуть виявляти сильну емоційність у спілкуванні, щоб показати відданість групі.

2. Використання нової мови. Підлітки можуть використовувати нові слова та вирази, які можуть бути незрозумілими для старшого покоління. Це може бути пов'язано з бажанням підкреслити свою унікальність і належність до групи.

3. Активне використання соціальних мереж і месенджерів. Підлітки часто спілкуються через соціальні мережі й месенджери, такі як Instagram. Це може бути пов'язано з бажанням підтримувати зв'язок із друзями та розширювати своє коло спілкування.

4. Часте обговорення особистих проблем. Підлітки можуть обговорювати свої проблеми з друзями, щоб отримати підтримку й пораду. Це може бути пов'язано з тим, що підлітки переживають у періоді пошуку своєї ідентичності та часто відчувають внутрішні конфлікти.

5. Прояв агресивності й порушення кордонів. Підлітки можуть виявляти агресивність у спілкуванні, щоб захистити свої інтереси та межі. Вони можуть порушувати кордони інших людей, не розуміючи наслідків своїх дій [1].

Отже, підліток є унікальним і може виявляти свої особливості в спілкуванні. Важливо враховувати індивідуальні особливості кожного підлітка й поважати його думку та межі.

Виходячи з вищезазначеного, можемо констатувати, що в підлітків, які змушені переїхати за кордон, можуть виникати різні комунікативні бар'єри в спілкуванні на новій території: мовний бар'єр – підлітки можуть не знати мови країни, де знаходяться, що ускладнює спілкування та розуміння інших людей; культурний бар'єр – підлітки, що змушені переїхати за кордон, можуть зіткнутися з культурними відмінностями у звичаях, традиціях, цінностях і нормах поведінки, що може призвести до непорозуміння й конфліктів; соціальний бар'єр – підлітки, що змушені переїхати за кордон, можуть почуватися ізольованими та виключеними із соціального середовища, якщо вони опинилися в країні, де в них немає родичів і знайомих; психологічний бар'єр – підлітки, що змушені переїхати за кордон, можуть страждати від посттравматичного стресового розладу, депресії, тривожності й інших психологічних проблем, що може ускладнювати спілкування.

Комунікативна поведінка регулюється різними соціальними чинниками, які визначають її ефективність. На шляху побудови ділового спілкування можуть виникати специфічні комунікативні бар'єри – психологічні перешкоди для результативної передачі й ухвалення інформації між партнерами зі спілкування.

Настрій приймаючого повідомлення може сприяти ефективному спілкуванню або, навпаки, ускладнювати його. Сильний гнів чи смуток заважають сфокусуватися на прийомі повідомлення. Між «донором» і «реципієнтом» інформації можуть виникати комунікативні бар'єри – це психологічні перепони, які людина встановлює, щоб захиститися від небажаної, стомлюючої чи небезпечної інформації.

Виділяють такі види бар'єрів, залежно від причин їх виникнення:

1. Бар'єр порозуміння. У комунікаційному процесі адресант (відправник повідомлення) кодує інформацію, перетворюючи внутрішню мову на слова, а адресат (отримувач повідомлення) розшифровує ці слова. Комунікативна поведінка є частиною загальної культури людини, тому кожен учасник комунікації сприймає ситуацію зі свого погляду залежно від досвіду, знань, особливостей виховання, особистісних потреб, мотивації, світогляду. На етапі розкодування істотно втрачається або спотворюється інформація. Основна проблема когнітивного бар'єру закладена в особливостях мислення, тобто швидкість, гнучкість, широта, критичність розумової діяльності індивідуальна, що призводить до спотворення й втрати інформації.

2. Стилiстичний бар'єр. Виникає, якщо форма комунікації відповідає її змісту, наприклад, замість передбачуваного діалогу, був монолог. Стилiстичний бар'єр може виникнути ще й тоді, коли адресантом інформація передається мовою, незрозумілою для адресата.

3. Логічний бар'єр. Причинами виникнення семантичного бар'єру є лексична багатозначність слів, обмежений словниковий запас одного з партнерів, використання специфічних термінів, іноземних, жаргонних слів.

4. Бар'єр авторитету. Іноді перешкодою може стати або неприйняття того, хто говорить через його неавторитетність в очах слухача, або, навпаки, під час спілкування з людиною, яка є для співрозмовника дуже авторитетною, учасник спілкування може губитися, бути неуважним, не знати, що відповісти. Перешкода, що створюється особливостями мови. Причинами виникнення фонетичного бар'єру, як правило, є спілкування іноземною мовою; надмірно швидке або надмірно повільне, тихе або занадто гучне мовлення співрозмовника; порушення звуковимови.

5. Бар'єр взаємин. У процесі спілкування виникає певне ставлення до партнера, довіра чи недовіра щодо нього. Якщо адресат відчуває позитивне ставлення до адресанта, він сприймає аргументи й запам'ятовує висновки, не звертаючи уваги на перебіг міркувань. Чим менше довіри в партнерів, тим більше уваги до перебігу міркувань. На ефективність комунікаційної взаємодії впливатиме соціальне становище: учасники спілкування з вищим комунікативним статусом щодо інших учасників мають можливість самостійно контролювати дистанцію спілкування [2].

Комунікативні бар'єри в підлітків можуть бути викликані різними чинниками. Деякі з них можуть включати таке:

1. Нестачу досвіду – обмежений досвід спілкування в складних чи непередбачуваних ситуаціях, що може призвести до бар'єрів у спілкуванні.

2. Соціальні бар'єри – підлітки можуть зіткнутися із соціальними бар'єрами, такими як: відмінності в культурі, статусі, віці чи релігії, які можуть ускладнювати ефективне спілкування.

3. Відсутність умінь слухати – слухачі можуть бути зайняті своїми думками чи емоціями, щоб повністю слухати інших, що може призвести до непорозуміння й конфліктів.

4. Мовні бар'єри – підлітки, які говорять різними мовами, можуть зіткнутися з мовними бар'єрами, які можуть ускладнювати спілкування [6].

Отже, для подолання комунікативних бар'єрів у підлітків, що змушені переїхати за кордон, важливо допомогти їм розвинути навички ефективного спілкування, такі як: умінь слухати й бути відкритим до нових ідей і точок зору,

а також навчитися шанобливо ставитися до інших культур, релігій і переконань. Також може бути корисним навчати підлітків технологічних навичок, щоб вони могли ефективно використовувати сучасні технології для спілкування.

Знання видів комунікативних бар'єрів призводить до знаходження оптимальних шляхів їх усунення. Подолання когнітивного бар'єру пов'язано з виключенням факторів, які ускладнюють передачу інформації від одного партнера до іншого:

а) абстрактність і хитромудрість викладу думок;

б) неточність і неповнота висловлювання;

в) недоречне ускладнення мови за допомогою професійних термінів;

г) неповна концентрація уваги на змісті матеріалу, який передається.

Усунути когнітивний бар'єр допоможуть такі прийоми:

– попередній та оперативний аналіз інформації, що передається;

– облік світоглядної концепції та мотивації партнера;

– облік індивідуальних особливостей і потреб адресата;

– зворотний зв'язок у процесі комунікації (уточнювальні питання, зауваження);

– повідомлення має бути побудовано грамотно, логічно.

Подолання стилістичного й семантичного бар'єрів сприяє стиль викладу інформації відповідно до змісту. Необхідно говорити досить голосно, виразно, розбірливо.

На виникнення психологічного бар'єру можуть вплинути такі чинники:

1) концентрація на власних емоціях, егоцентризм;

2) банальність тематики переговорів;

3) надмірна емоційність чи неемоційність партнерів;

4) агресивна поведінка;

5) зарозумілість та ігнорування інтересів партнера;

6) негативна оцінка поведінки партнера або інформації, що їм передається;

7) безапеляційні зауваження щодо неприйняття іншої думки.

Прийомами подолання психологічного бар'єру такі:

– змістовна та психологічна підготовка до зустрічі;

– налаштованість на співпрацю в процесі комунікації;

– контакт, що викликає довіру;

– прояв поваги до особи партнера;

– оптимальна емоційність поведінки;

– зовнішній вигляд, що відповідає меті, місцю й часу спілкування [3].

Висновки. У загальному вигляді комунікативні бар'єри – це перешкоди на шляху передачі інформації від комунікатора (відправник інформації) до реципієнта (одержувача). За своїм змістом комунікативний бар'єр визначається як один із різновидів психологічного бар'єру, психологічного стану, який виявляється в неадекватній пасивності суб'єкта, що заважає виконанню тих чи інших дій.

Є два види комунікативних бар'єрів: бар'єри «внутрішні», які захищають автономію особистості й забезпечують їй відносну самостійність та індивідуальність (соціальні цінності, норми, дії), вони також пов'язані з таким особистісними особливостями, як ригідність, конформність, слабка воля тощо; бар'єри, причина яких лежить «зовні» особистості: нерозуміння з боку іншої людини, дефіцит інформації.

Перспективи дослідження. У майбутньому ми плануємо досліджувати комунікативні бар'єри в спілкуванні як проблему соціальної адаптації підлітків, що змушені переїхати за кордон в умовах війни, можливо, це буде порівняльний аналіз підлітків і юнаків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Видра О.Г. Вікова та педагогічна психологія : навчальний посібник. Київ : ЦУЛ, 2011. 112 с.

2. Глазкова І.Я. Комунікативні бар'єри: сутність, причини появи, типологія. Гуманізація навчально-виховного процесу. Слов'янськ, 2011. Вип. IV. Ч. I. С. 250–258.

3. Козирев М.П. Комунікативні бар'єри спілкування та шляхи їх подолання. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2014. № 1. С. 201–2011.

4. Пономарьова Є.Ю. Сутнісна характеристика емоційних бар'єрів та його впливом на розвиток особистості підлітка. *Гуманітарні науки*. 2020. № 1 (49). С. 15–21.

5. Психологічна допомога: від кризи до ресурсу : матеріали III Всеукраїнського науково-практичного форуму, м. Суми, 21–26 квітня 2020 року / за заг. ред. А.В. Вознюк. Суми : НВВ КЗ СОІППО, 2020. 182 с.

6. Сазонова І.В. Психологічна допомога підліткам у подоланні стресу (з досвіду роботи). *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія «Психологія»*. 2021. Том 32 (71). № 4. С. 65–71.

7. Фурман А.В., Гірняк А.Н. Міжособистісні стосунки соціального працівника з клієнтом і бар'єри діалогічної взаємодії. *Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології* : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. м. Київ, 15–16 берез. 2018 р. Київ, 222–226.